

Vysoký Újezd nad Dědinou

K otázkám stavebního vývoje kostela sv. Jakuba Většího

Milan Falta

Vysoký Újezd nad Dědinou se nachází v mírně zvlhčené krajině ve východních Čechách, severně od Třebechovic pod Orebem (okr. Rychnov nad Kněžnou). Vesnice je situována na severovýchodní hraně strategické vyvýšeniny (přibližně 316 m n. m.) nad povodím říčky Dědiny, od které je vzdálena zhruba 1,5 km. Antropogenní aktivita je z katastru obce doložena z doby mladohradištní,¹ středověká vesnice se zde zformovala v období raně kolonizačního osídlení.² Právě z tohoto období se zde dochoval cenný doklad románského stavitelství – vlastnický kostel sv. Jakuba Většího, přičemž první zmínka o vsi pochází až z roku 1369.³

Obr. 1: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Celkový pohled na kostel od severovýchodu (foto M. Falta 2011).

Na význam objektu již upozorňovaly předchozí generace badatelů, a to od konce 18. století. Jako první se stavbou zabývá Biener von Bienenberg v roce 1778,⁴ zřejmě první zaměření kostela provádí J. K. Rojek⁵ v roce 1847⁶ a dále památku popisuje a zakresluje H. Toman v roce 1857.⁷ V první polovině 20. století se

stavebním vývojem kostela zabývá K. Michl,⁸ v 50. letech se stručný popis stavby objevuje v Uměleckých památkách Čech.⁹ Zdejší portál datuje V. Mencl¹⁰ a následně stavbu popisuje A. Merhautová.¹¹ V posledních letech se stavbou zabývají F. Musil a F. Nesejt,¹² J. Slavík¹³ a J. Horák.¹⁴ Avšak i přes dlouhotrvající odborný zájem o objekt nebyl kostel doposud přesněji zdokumentován a nebyly objasněny některé otázky týkající se doby vzniku, osobnosti zakladatele a fázi výstavby.

Vznik kostela byl staršími generacemi badatelů kladen do souvislosti s působením nedalekého cisterciáckého opatství Svaté Pole. O samotném klášteře, který se rozkládal v intravilánu dnešní obce Klášter nad Dědinou, není mnoho relevantních informací. Již údaje o vzniku opatství kolísají v rozmezí let 1149 – 1272.¹⁵ Nejnovější výzkumy potvrzují vznik kláštera až ve druhé polovině 13. století¹⁶ a jeho zánik během husitských válek v roce 1420.¹⁷ Toto zjištění samo vyvrací hypotézu o založení kostela ve Vysokém Újezdě svatopolskými mnichy, jak se domníval například A. Sedláček.¹⁸

Jako pravděpodobná se jeví spíše chronologie opačná, kdy byl klášter založen z podnětu šlechtice sídícího na nedalekém dvorci. Toto sídlo vzniklo v období rané kolonizace,¹⁹ kdy mohla být část území, tzv. újezd, darována nějakému šlechtici knížetem,²⁰ který zde založil své sídlo, odkud byla kolonizace přilehlého újezdu řízena.²¹ Tomu by odpovídala i typologie kostela sv. Jakuba Většího coby vlastnického, respektive emporového kostela. Příímý vztah mezi klášteřem a kostelem je doložen až v 15. století, kdy měl klášter právo podací.²²

Do souvislosti se založením kostela sv. Jakuba Většího jsou kladeny nápisy vyryté do kamenů, umístě-

⁸ Michl, K.: Románský kostel na Vys. Újezdě. In: Od kladského pomezí VI. Náchod 1928-29, s. 122 – 123.

⁹ Wirth, Z.: Umělecké památky Čech. Praha 1957, s. 870 – 871.

¹⁰ Mencl, V.: Vývoj středověkého portálu v českých zemích, Zprávy památkové péče XX/1960, č. 1, s. 8 – 26, č. 3-4, s. 112 – 153.

¹¹ Merhautová, A.: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971, s. 360.

¹² Nesejt, F. – Musil, F.: Dějiny východních Čech. Hradec Králové 2009, s. 186 – 187, 241.

¹³ Citace v pozn. 5.

¹⁴ Horák, J.: Klášter Svaté Pole. Hradec Králové 2008, s. 35 – 37.

¹⁵ Citace v pozn. 14, s. 28.

¹⁶ Citace v pozn. 2, s. 187.

¹⁷ Citace v pozn. 2, s. 470.

¹⁸ Sedláček, A.: Klášter P. Marie na Svatém poli. In: Výroční zpráva v. gymnasia v Táboře 1899, s. 18.

¹⁹ Citace v pozn. 2, s. 186.

²⁰ Citace v pozn. 8, s. 123.

²¹ Citace v pozn. 2, s. 186.

²² Citace v pozn. 8, s. 123.

¹ Kalferst, J.: Vysoký Újezd nad Dědinou – podklady pro územní plány – archeologická část. Hradec Králové 2010, rukopis (kopie uložena na AO MVČ).

² Musil, F.: Dějiny východních Čech. Praha 2009, s. 186.

³ Profous, A.: Místní jména v Čechách IV. Praha 1957, s. 438.

⁴ Biener von Bienenberg, K. J.: Versuch über einige merkvürde Alterthümer im Königreich Böhmen I. Königgratz 1778, s. 1 – 11.

⁵ Slavík, J.: Křesťanství v Podorlicku. Rychnov nad Kněžnou-Dobruška 2000, s. 181.

⁶ Citace v pozn. 5, tab. XI.

⁷ Toman, H.: Vysoký Újezd na Opočensku, Památky archeologické II/1857, s. 285 – 286.

Obr. 2: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Celkový pohled na kostel od jihozápadu v r. 1857 (kresba H. Toman 1857, viz pozn. 7, tab 13).

ných v severní stěně lodi po obou bocích románského portálu. Nápis „† WOGZLAVA DOMICELLA“ je přiřazován místní (domácí) šlechtické paní,²³ která by mohla být zakladatelkou stavby nebo alespoň majitelkou zdejšího zboží.

Význam nápisu „† BARTOLOMEUS † P PRESBYT † HIC IACET“ již není tak jednoznačný. Dlouholetá vědecká diskuse je vedena zejména nad zkratkou „P“ (nebo „PI“) a výkladem slova „PRESBYT“. Nejpravděpodobnější se jeví transkripce Tomana,²⁴ který je čte jako „P(ius) PRESBYT(er)“ a odmítá starší výklad (zřejmě míněn Bienerův, na který poukazuje i Horák²⁵) jako „Praepositus presbyter“, který by kostel mohl stavět do souvislosti s klášterem.²⁶

Transkripci celého nápisu do podoby „Bartolomeus pius presbyter hic iacet“ a jeho překlad „Bartoloměj zbožný kněz tu odpočívá“ přináší Domečka,²⁷ který se zároveň odvolává na Sedláčka²⁸ s tvrzením, že Bartoloměj mohl být prvním opatem kláštera Svaté Pole. Naopak Michl²⁹ usuzuje, že Bartoloměj byl kněz s určitými veřejnými povinnostmi – presbyter, a tudíž že kostel nebyl založen mnichy z nedalekého kláštera, ale jednalo se o kostel vlastnický. Ke zkratce P(I) se Michl nevyjadřuje.

S největší pravděpodobností se tedy jedná o náhrobní nápis (zde odpočívá) jistého zbožného Bartoloměje (Bartolomeus pius), který byl jistým presbyterem. Více o těchto

Obr. 3: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Románský náhrobek s nápisem „† WOGZLAVA DOMICELLA“ (foto M. Falta 2010).

historických osobnostech není možné určit, stejně tak jako přesné stáří náhrobních nápisů. Odborná literatura je klade na přelom 12. a 13. století, což je řadí mezi nejstarší náhrobní nápisy u nás.³⁰

Chrám sv. Jakuba Většího byl dle současného stavu poznání založen na přelomu 12. a 13. století, kam jej klade Mencl na základě analýzy portálu,³¹ Merhautová dataci vzniku stavby s opatrností posouvá do 1. poloviny 13. století.³² Bližší časové určení doby výstavby nebo svěcení kostela zatím není možné upřesnit, přesto není vyloučené, že se v budoucnu objeví v některé kapse po konstrukci lešení použitelný vzorek dřeva pro dendrochronologické datování.

Kostel byl založen jako jednolodní tribunový s východní apsidou a západní věží. Konchou sklenutá apside je od interiéru lodi oddělena dvakrát odstupněným vítězným obloukem, jehož vertikální část je od archivoly oddělena jednoduchou římsou. Vlastní chrámová loď je obdélného půdorysu s vnitřními rozměry 10 x 5,15 metrů s valenou klenbou s pasy a třemi páry výsečí. Klenba pochází z rozsáhlé úpravy chrámu provedené v roce 1885,³³ kdy byla do současné romantické podoby upravena i čtyři okna v lodi. Dřívější strop byl plochý,³⁴ kdy vznikla pravoúhlá okna, zachycena na Tomanově vyobrazení³⁵ není známo. Původní přístup do chrámové lodi byl umožněn portálem prolomeným v severní stěně lodi. Jeho dvakrát pravoúhle zalomené ostění s vloženým prutem vyrůstá ze soklu, který je zrcadlovým obrazem hlavicové římsy. Archivolta portálu včetně kresbou zdobeného tympanonu se dochovala v podkroví mladšího přístavku. Kromě archivoly portálu je zde i dobře čitelný líc románského zdiva s náročným armováním, a to včetně dvou řad kapes po prvcích lešení. Vyhodnocení dislokace těchto kapes je důležitá pro zpřesnění úvahy o etapizaci výstavby.

²³ Citace v pozn. 14, s. 36.

²⁴ Citace v pozn. 7, s. 286.

²⁵ Citace v pozn. 14, s. 36.

²⁶ Citace v pozn. 7, s. 286.

²⁷ Domečka, L.: Staré náhrobní kameny v kostele na Vysokém Újezdě. In: Sborníček Staré Třebechovice 14. Třebechovice 1934, s. 7–8.

²⁸ Citace v pozn. 18, s. 18.

²⁹ Citace v pozn. 8, s. 123.

³⁰ Citace v pozn. 5, s. 182.

³¹ Citace v pozn. 10, č. 1, s. 12.

³² Citace v pozn. 11, s. 360.

³³ Citace v pozn. 14, s. 37.

³⁴ Citace v pozn. 7, s. 285.

³⁵ Citace v pozn. 7, tab. 13.

Obr. 4: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Krychlová hlavice nesoucí arkády empory (foto M. Falta 2011).

Západní část chrámové lodi zaujímá 2,25 metru hluboká pavlačová tribuna, která je podklenuta třemi poli křížové klenby s později přidanými štukovými hřebínky. Masivní dělicí pasy a čelní oblouky jsou svedeny na dva sloupy s krychlovými a přízdní pilastry s římsovými hlavicemi. Původní střední čelní oblouk byl vyjmut pravděpodobně v době zřízení nového osového vstupu do chrámu v roce 1885, a to z důvodu akcentování vstupu do kostela. Při této úpravě mohl být zvětšen i vstup do někdejší podvěžní kobky. Ta byla již v 19. století sklenuta, jak dokládá nepravidelné napojení archivoly vstupního portálu na kápi klenby i Tomanův popis.³⁶

V úrovni patra na pavlačovou emporu plynule navazuje plochostrpá prostora v interiéru věže, která se do chrámového prostoru otevírá půlkruhovým obloukem v celé své šíři východní stěny. Předěl je tvořen pouze klenutým pasem podpírajícím západní štítové průčelí a následnou východní stěnu věže. Původnost ostění tohoto otvoru by mohl prověřit pouze sondážní průzkum. Není vyloučeno, že typologicky by bylo možné zařadit vysokoújezdskou tribunu do kategorie kombinované empory (jako např. v Jakubu nebo Vroutku). Mencl ji však v této souvislosti ve své stati nezmiňuje – poukazuje pouze na sloupovou pavlačovou emporu.³⁷

Nad prostorou věžové části empory se nachází druhé v interiéru neomítané patro, kde románský původ konstrukce dokládají pečlivě tesané kvádríky a dochované podřezávané spáry. Z tesaných kvádrů je vyzděno i ostění portálu vedoucího do krovu, zatímco archivolta je zhotovena ze zdiva lomového, taktéž opatřeného podřezávanými spárami. Románská stěna je však v úrovni 1,5 metru nad podlahou, respektive 9,65 metru nad podlahou kostela, ukončena nápadně pravidelnou vodorovnou spárou. Ta tvoří předěl mezi kvádrovým a následným mladším lomovým zdivem, které stoupá do současné výšky přibližně 16,5 metru nad podlahu kostela. Nelze tak souhlasit s tvrzením Merhautové,³⁸ že západní věž je románská, ale ani s tvrzením F. Nesejty,³⁹

věž je románská, ale ani s tvrzením F. Nesejty,³⁹ že románská není.

Dosavadní bádání, které bylo zaměřeno na románské stavební postupy, přináší dva základní typy vztahu západní věže a štítového průčelí chrámové lodi. V první řadě je popisován početnější typ, kdy věž a západní štít kostela byly zděny samostatně již od základů a tudíž mezi těmito tělesy vznikla vertikální dilatační spára (Pařížov, Obděnice, ...). Docentka Radová upozorňuje i na úsporné a velmi konstruktivní řešení, kdy byly založeny a ve spodních patrech vyzděny pouze tři volné stěny, čtvrtá byla založena až ve vyšších partiích na příčném vynášecím pasu (Svárov, Raná, ...).⁴⁰

Ve druhé variantě sdílí západní strana lodi a východní stěna věže tutéž zeď. Takové řešení se uplatňuje i ve Vysokém Újezdě nad Dědinou. Stavba rostla tak, že se stavělo nad celým zamýšleným půdorysem chrámu a zdivo věže bývá ve spodních partiích, byť jen sporadicky, provázáno se zdivem lodi. Dle současného poznání jsou u tohoto typu věže v úrovni nad stropem lodi v zásadě možná dvě řešení. V prvním případě zdivo věže kontinuálně pokračuje nad zamýšlený hřeben střechy a štít je omezen na trojúhelníkové přízdívky v partiích půdy,⁴¹ respektive na trojúhelníkové útvary s věží provázané.

Jako druhá možnost se jeví vyzdění trojúhelníkového štítu, na který je posléze založena východní stěna věže. Toto staticky poněkud odvážné řešení, kdy následná stěna věže byla založena přímo na šikmých plochách štítu bez jakékoliv stupňovité úpravy, dokládá jistou etapovitost výstavby. Konkrétní délku časové prodlevy mezi vznikem obou konstrukcí nejsme schopni přesněji určit, ale zřejmě se nejednalo pouze o krátkou technologickou přestávku, například přerušení stavby na zimu.⁴² Tuto domněnku potvrzuje například odlišné zpracování spár na trojúhelníkovém štítu a následné stěně věže v Loděnici u Berouna⁴³ nebo zazděná torza románského laťování taktéž mezi štítem a stěnou věže v Bernarticích.

Na základě zkušeností z terénního výzkumu prováděného ve Svojsíně, Plaňanech, Pařížově a v neposlední řadě ve Vysokém Újezdě nad Dědinou je nutné upozornit i na další doposud nepřilíh sledovaný konstrukční vztah západního štítu lodi a vrchních partií věže. Přestože zde nenalzáme podobné řešení jako u kostelů v Loděnici nebo Bernarticích, tak byla vyslovena domněnka, že při dosažení požadované výšky chrámu stavitelé soustředili veškeré síly na konstrukci štítů, krovu i zastřešení a výstavba věže tak byla záměrně přerušena. Dokladem toho je výskyt vodorovné spáry (nápadné rozhraní struktury zdiva) vždy přibližně ve stejné úrovni, a to v místech styku šikmé roviny střechy s vertikálou bočních stěn věže, tedy zhruba v polovině výšky štítu. Je pravděpodobné, že dostavba věže do požadované výšky

³⁹ Nesejt, F.: Dějiny východních Čech. Praha 2009, s. 241.

⁴⁰ Radová-Štiková, M. – Škabrada, J.: Románské stavitelství – učební texty ČVUT. 2. vydání, Praha 1992, s. 97.

⁴¹ Citace v pozn. 40.

⁴² Radová-Štiková, M. – Škabrada, J.: Příspěvek k poznání románských stavebních postupů. In: Umění XXIV. Praha 1976, s. 277.

⁴³ Citace v pozn. 42.

³⁶ Citace v pozn. 7, s. 285.

³⁷ Mencl, V.: Panské tribuny v naší románské architektuře. In: Umění XIII. Praha 1965, s. 43.

³⁸ Citace v pozn. 11, s. 360.

Obr. 5: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Pohled na jižní rizalit (foto M. Falta 2011).

Obr. 6: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Schodiště spojující loď a emporu vedené v tloušťce jižního rizalitu (foto M. Falta 2011).

nemusela pokračovat ihned, ale až po několikaleté přestávce, která mohla být využita například pro konstrukci empory. Tento princip je platný jak pro varianty představované dvojicí vedle sebe na spáru přisazených plných zdí, tak pro konstrukce s jedinou společnou zdí tvořící jak západní vymezení lodi, tak zároveň substrukci východní stěny věže. Proč je, minimálně u jmenovaných staveb, technologická přestávka vždy přibližně ve stejné úrovni – poloviční výšce štítu, nejsme prozatím schopni relevantně vysvětlit. Dále ve všech zmíněných případech chybí srovnávací materiál východního štítu lodi. Ve Vysokém Újezdě nad Dědinou se nejspíše zachoval cenný a didakticky dobře čitelný doklad románské etapizace výstavby, respektive jedné z variant konstrukčního řešení vrchních částí raně středověkých kostelních věží.

Rozdíl oproti výše popsaným stavbám je ten, že do obvyklé výšky minimálně nad úroveň hřebene střechy byly stěny věže vyzděny až v novověku, a to koncem 18. století.⁴⁴ Nápadné přitom je, že zde výjimečně dochovaný východní štít lodi je kompaktní bez jakýchkoliv náznaků technologické přestávky, oproti západnímu štítu, který je tvořen pouze oním lichoběžníkovým segmentem.

Je nasnadě se domnívat, že chrám byl plně dokončen ještě v době románské, avšak vrchní část věže byla zhotovena ze spalného materiálu. Zda-li se jednalo o provizorium či zamýšlenou finální podobu již nelze posoudit. Dřevěná patra a zvonové nástavce byly dříve jistě oblíbené, což dokládají i ne příliš vzdálené příklady. Dodnes se dochovalo sice mladší, ale středověké bedněné patro na zvonici v Krčíně (14,5 km), novověké na kostelní věži v Králově Lhotě (6,5 km) a zvonici v Černčicích (12 km). Známé jsou i vzdálenější analogie, nápadně nízká západní románská věž kostela ve Vícově, kde je taktéž podezření na původně vyšší (snad dřevěnou) konstrukci,⁴⁵ nebo středověké bedněné patro ikonograficky doložené na věži kostela v Bítově u Postoloprta.⁴⁶ Na základě těchto předpokladů je nutné odmítnout představu Michla,⁴⁷ kterou následně přebírá i Horák,⁴⁸ a to, že věž kostela ve Vysokém Újezdě nad Dědinou byla

⁴⁴ Citace v pozn. 5, s. 182.

⁴⁵ Dittrich, T.: Románské stavby z okruhu kladubského kláštera. In: Umění XXVIII. Praha 1980, s. 135.

⁴⁶ Škabrada, J.: Konstrukce historických staveb. Praha 2003, s. 197.

⁴⁷ Michl, K.: Církevní architektura u nás. In: Od kladského pomezí III. Náchod 1925-26, s. 144.

⁴⁸ Citace v pozn. 14, s. 37.

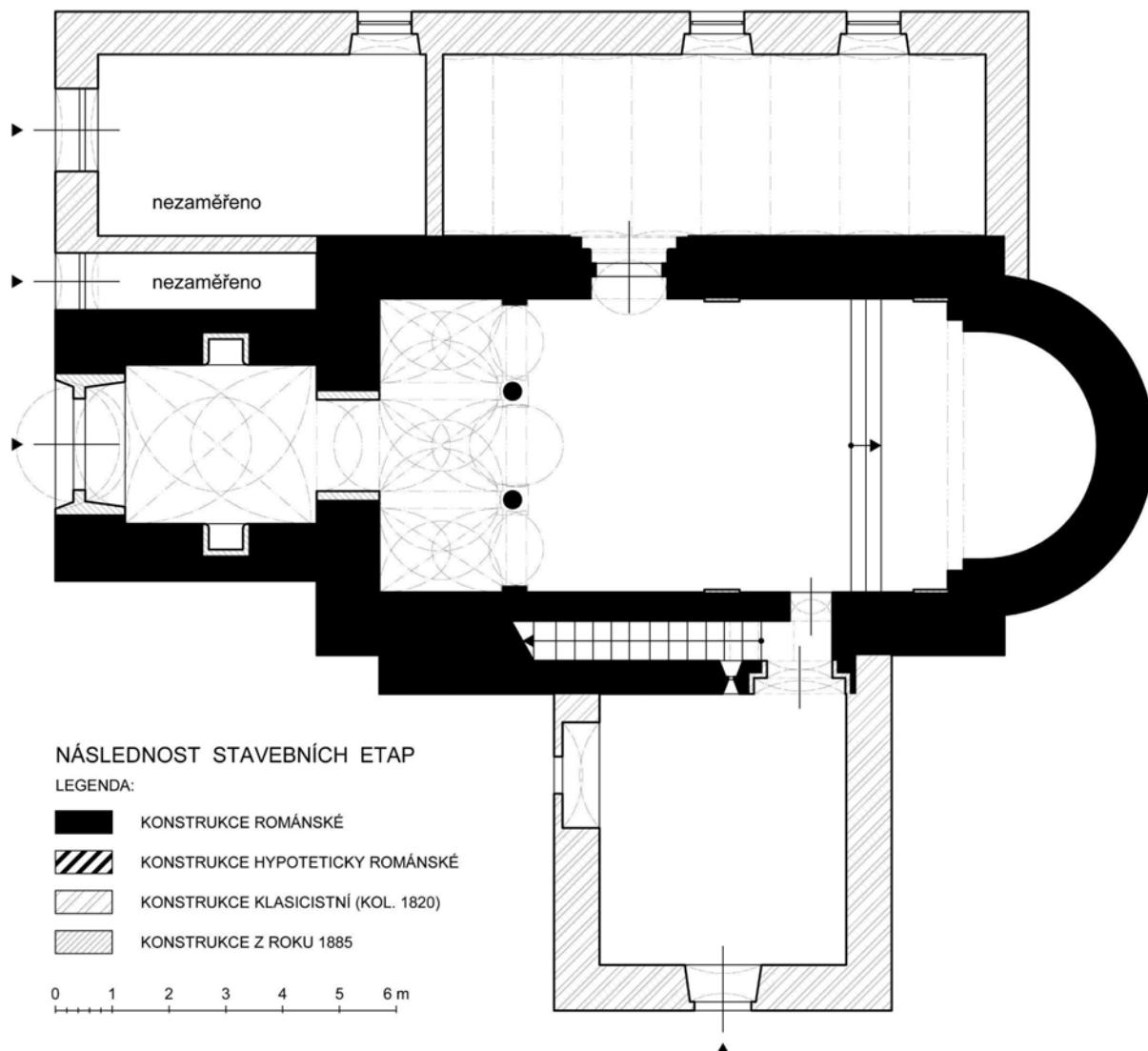
Obr. 7: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Pohled na východní stěnu věže s románským portálem v úrovni podkroví lodi (foto M. Falta 2011).

Obr. 8: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Rozhraní mezi románským kvádrovým zdivem a pozdější konstrukcí z lomového kamene ve druhém patře věže (foto M. Falta 2010).

Obr. 9: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Archivolta a tympanon románského portálu (foto M. Falta 2010).

Obr. 10: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Půdorys chrámu v úrovni přízemí s vyznačením jednotlivých stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

původně nižší a působila tak mohutnějším dojmem. Románské zděné části věže kostela ve Vysokém Újezdě nad Dědinou se pravděpodobně dochovaly ve své původní výšce, nedochovala se však vrchní část ze spalného materiálu. Ta mohla být poškozena nebo zničena již v 15. století⁴⁹ zřejmě husity, avšak o někdejší dřevěné pavlači, která věž značně převyšovala, bez bližší specifikace hovoří ještě v roce 1857 Toman.⁵⁰

Kostel sv. Jakuba Většího je pro studium románské sakrální architektury a rozšíření srovnávacího materiálu v této problematice důležitý také jako jeden z nepočetných příkladů dobře dochovaného komunikačního propojení prostor empory s přízemím lodi, respektive s předoltářním prostorem. Tato vazba je řešena schodištěm ojedinělým způsobem vedeném v tloušťce jižního rizalitu (známou paralelou je Záboří nad Labem, případ-

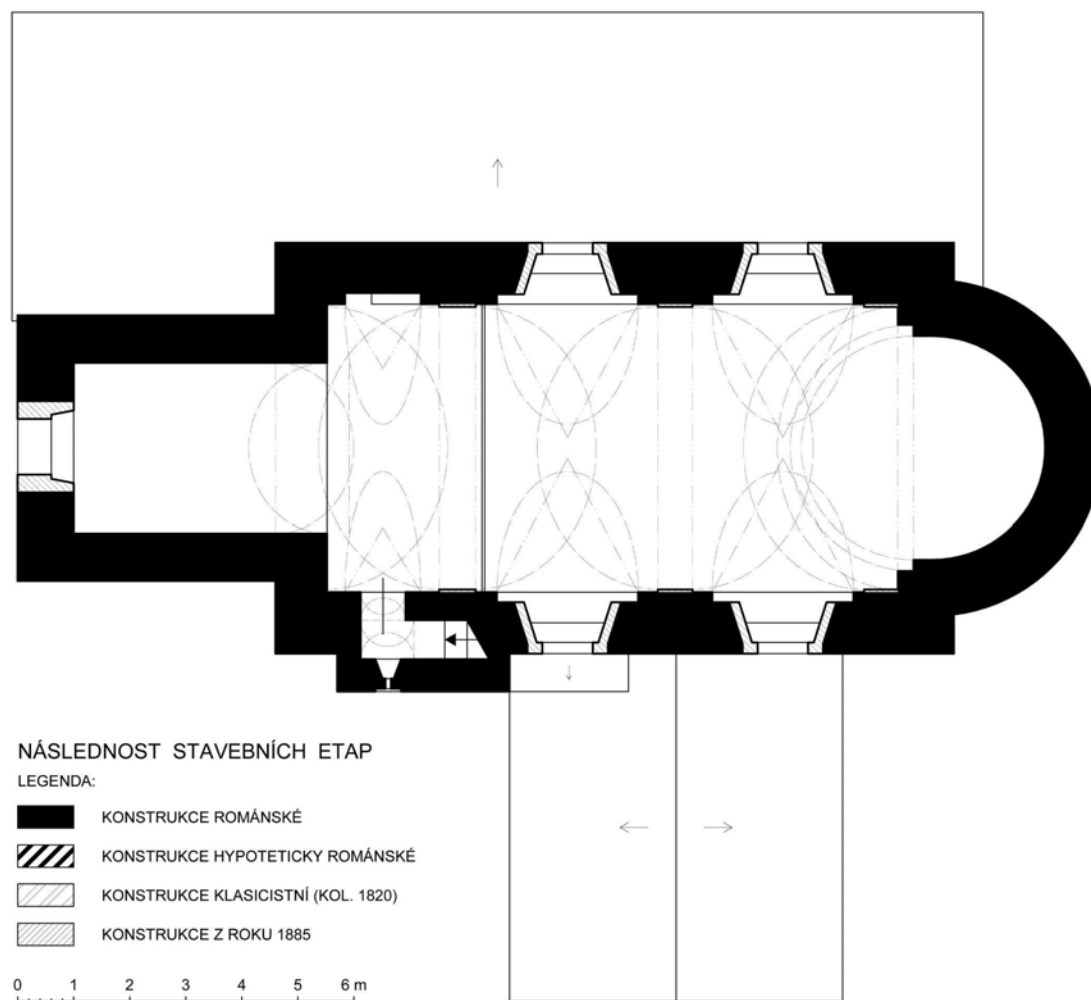
ně Srbsice⁵¹). Význam schodiště tkví nejen v jeho výtvarné stránce, ale i v dobře dochovaném dokladu jen skromnou řadou příkladů bezpečně doložené komunikace mezi tribunou a přízemím lodi.

Vlastní 0,7 m široké schodiště sestává z 15 stupňů a stoupá pod úhlem přibližně 34°. Na stěnách vyzděných z otesávaných kvádrů jsou dobře patrné podřezávané spáry. Zastropení je ve spodní části tvořeno třemi mohutnými kamennými překlady v různých výškových úrovních, ze kterých vybíhá šikmá rovina z pečlivě otesávaných desek. Vrchní část schodiště je zastropena vodorovně a při výstupním portálu je chodbička ukončena příčně valenou klenbou. Osvětlení prostory zajišťují dvě úzká kruhová okénka, která se do interiéru špaletovitě rozevírají. Navenek byl schodišťový přístavek koncipován tak, aby nad ním bylo umožněno provedení oken a zároveň s maximální možnou úsporou materiálu. Vý-

⁴⁹ Citace v pozn. 9, s. 870.

⁵⁰ Citace v pozn. 7, s. 286.

⁵¹ Kajgl, J.: Ještě k sakristii kostela v Srbsicích, Zprávy památkové péče 66/2006, č. 6, s. 485 – 489.

Obr. 11: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Půdorys chrámu v úrovni empory s vyznačením jednotlivých stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

sledkem je 0,7 metru vystupující rizalit se třemi výškovými úrovněmi.

Důležitou avšak těžko zodpověditelnou otázkou je komunikační propojení předpokládaného velmožského dvorce s emporou. Současné poznání a stavební stav kostela prozatím neumožňují lokalizovat vstupní portál, který by tuto přímou vazbu umožňoval. S jistotou můžeme tvrdit, že vstup nemohl existovat v plášti lodi, neboť výjimečně dochovaný vnější románský líc severní stěny nevykazuje stopy po žádném průchodu a v jižní stěně na emporu ústí schodiště vedoucí z přízemí lodi. Pokud hledaný vstup vedl do prostoru v patře věže, nemohl být situován v severní stěně. Ta je, obdobně jako část severního pláště lodi, byť pod silnou vrstvou vápeného nátěru, stále dobře čitelná, a taktéž beze stop po někdejším portálu.

Omítnutá západní a jižní stěna věže je z tohoto pohledu za stávajícího stavu nezkoumatelná. Z dostupné ikonografie a historických pramenů víme pouze to, že současné poměrně mohutné západní okno v patře věže mělo být (spolu se vstupním portálem do podvěží a ok-

nem ve druhém patře věže) proraženo až roku 1885,⁵² respektive vzniklo rozšířením střílnového okna, které dokládá starší vyobrazení.⁵³ Stejně okno bylo dle ikonografie i na jižní straně věže. Tato fakta však nevyvrací možnou existenci vstupního románského portálu právě v těchto místech, který mohl být záhy zazděn, respektive nahrazen právě střílnovým okénkem.

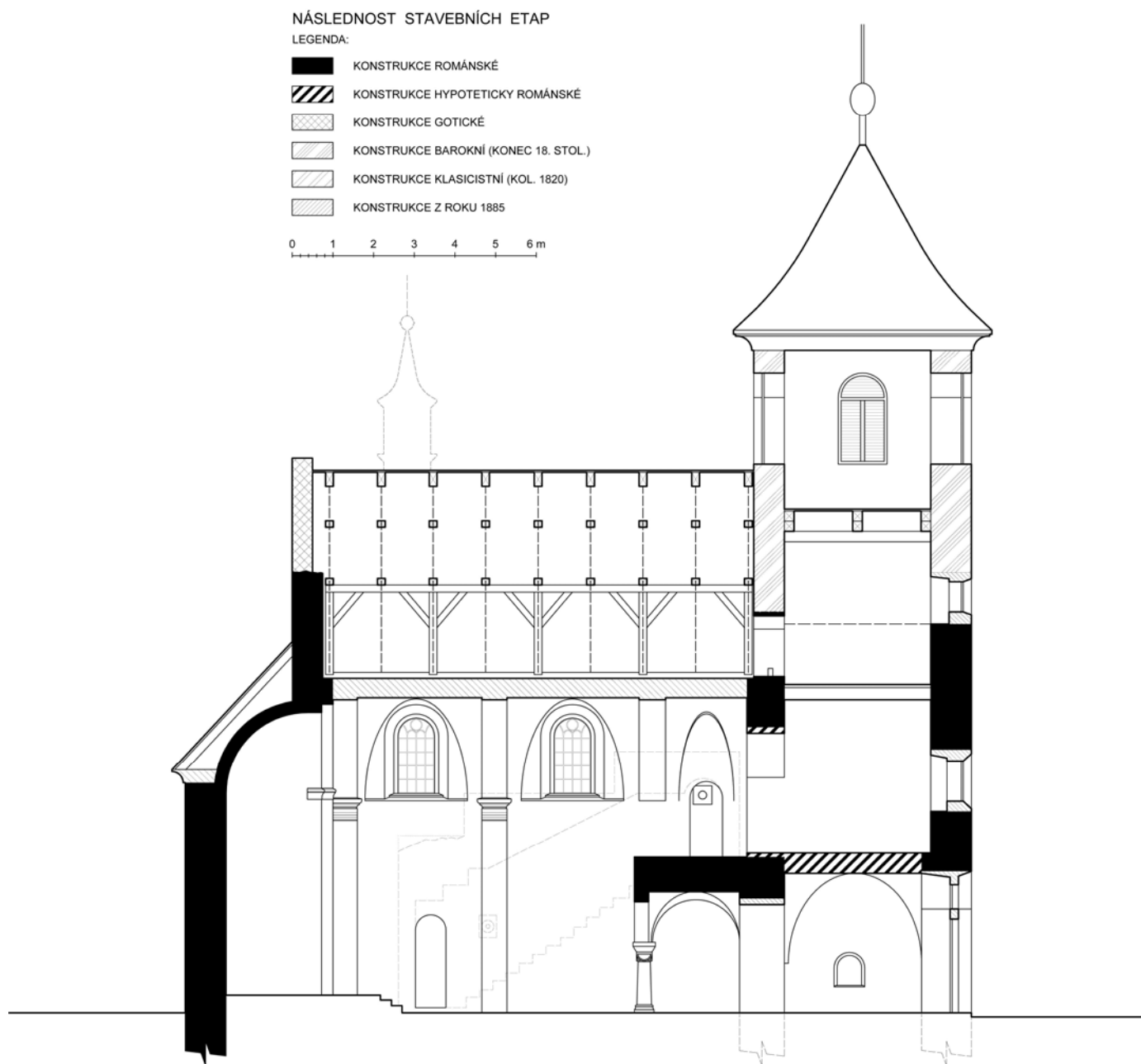
Panské sídlo snad lze hledat severně od kostela, v místě současného hřbitova. Toto prostranství tvoří nejvýše položenou a ze tří stran svahy chráněnou plochu. Stopy spáleniště a středověkého sídliště datovaného do 13. století byly severně od hřbitovní zdi nalezeny při výkopech v roce 1902.⁵⁴ V této oblasti prováděl v letech 1877 – 1879 archeologický průzkum konzervátor Hraše, který vně oplocení hřbitova našel kostrové mohylové hroby.⁵⁵ Jakýkoliv novější archeologický důkaz o existenci někdejšího panského sídla na Vysokém Újezdě nad Dědinou prozatím chybí.

⁵² Citace v pozn. 14, s. 37

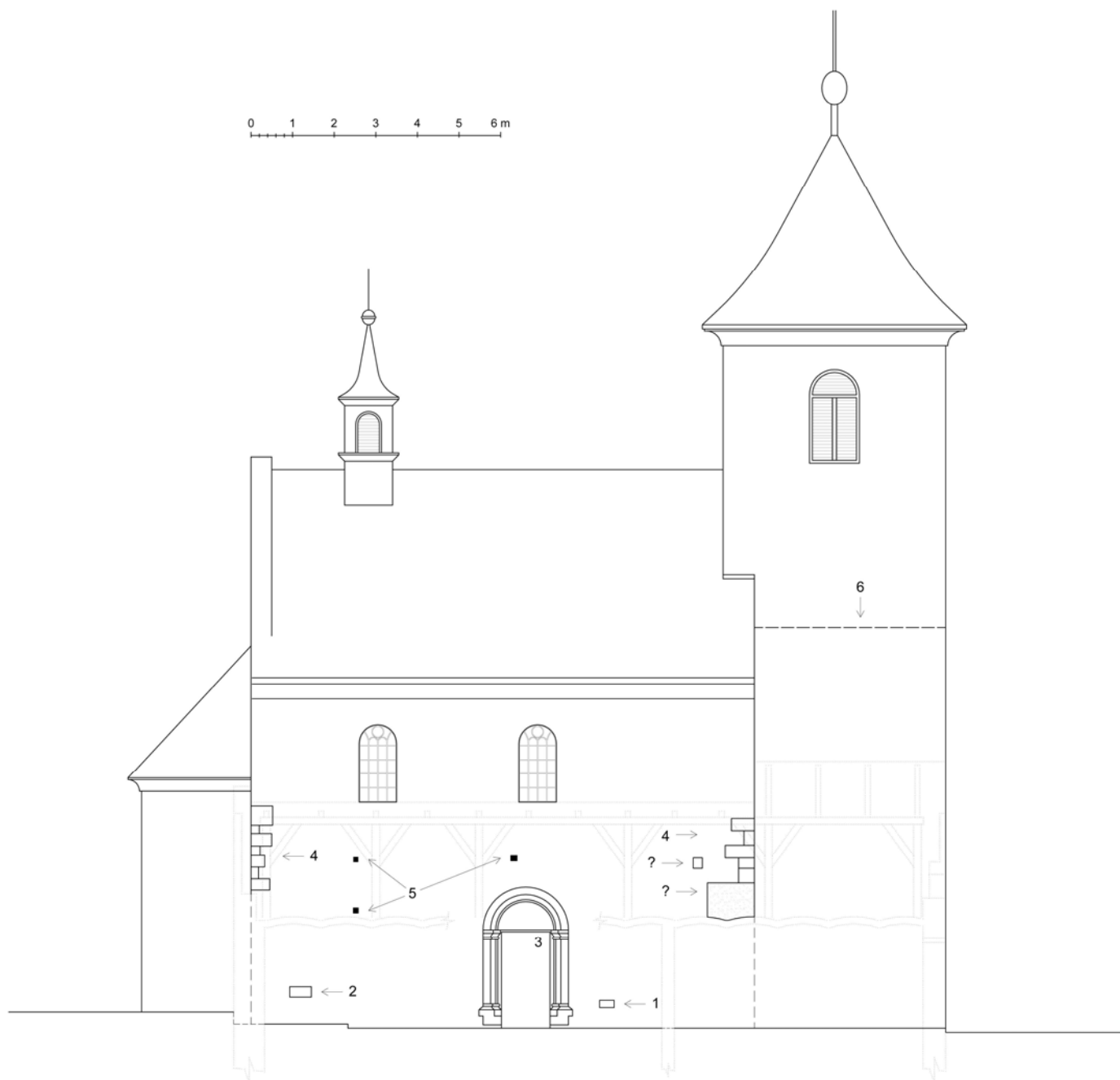
⁵³ Citace v pozn. 7, tab. 13.

⁵⁴ Citace v pozn. 1.

⁵⁵ Hraše, J. K.: Mittheilungen der K.K. Central – Commission. Vídeň 1880, s. XXXIX.

Obr. 12: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Příčný řez s vyznačením jednotlivých stavebních fází (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

Obr. 13: Vysoký Újezd nad Dědinou (okr. Rychnov nad Kněžnou), kostel sv. Jakuba Většího. Schéma severní fasády s vyznačením románských prvků (1. náhrobek s nápisem „† WOGZLAVA DOMICELLA“, 2. náhrobek s nápisem „† BARTOLOMEUS † P PRESBYT † HIC IACET“, 3. portál, 4. nárožní armování, 5. kapsy po prvcích lešení, 6. rozhraní mezi románským kvádrovým zdivem a pozdější konstrukcí z lomového kamene ve druhém patře věže (zaměření a kresba M. Falta 2010 – 2011).

Avšak není možné opominout ani eventualitu, byť nepravděpodobnou, že žádné přímé propojení dvorce/exteriéru s emporou neexistovalo. V podobném duchu je řešen i kostel sv. Mikuláše ve Vinci, kde je tribuna přístupná rovněž pouze schodištěm vedoucím z přízemí interiéru velmi redukované lodi.

Kostel sv. Jakuba Většího ve Vysokém Újezdě nad Dědinou se řadí mezi významné doklady románského stavitelství a z hlediska prostorové struktury se zachoval prakticky neporušený. Byl vystavěn jako jednolodní plochostropá emporová stavba s východní apsidou a západní věží. Zděné konstrukce byly provedeny z kvádrového zdiva s nárožním armováním (ikonograficky doloženo na jižním rizalitu, nároží lodi i věže,⁵⁶ dodnes dobře patrné na severní stěně lodi), a to za použití vnějšího konzolového lešení. Vrchní část věže mohla být do zamýšlené finální výšky provedena ze dřeva nebo hrázděného zdiva, střecha lodi byla sedlová, jak dokládá zachovaný východní štít lodi.

Přístup do chrámu byl umožněn portálem v severní stěně lodi, po jehož stranách se dochovaly románské náhrobní nápisy. Prozatím chybí doklad o přímém komunikačním propojení mezi panským sídlem a kombinovanou (věžní a pavlačovou) emporou. Přístup z lodi na emporu byl umožněn schodištěm vedeným v tloušťce jižního rizalitu. Komunikační propojení empory s vrchními partiemi věže je dnes nedefinovatelné, zachoval se pouze portál vedoucí z druhého patra věže do prostoru krovu lodi.

Přínosem zdokumentování a analyzování románských částí kostela sv. Jakuba Většího ve Vysokém Újezdě nad Dědinou je především nový pohled na možnou etapizaci výstavby věže, respektive její materiálovou rozmanitost. Dále dochází k rozšíření srovnávacího materiálu v oblasti vzájemných vazeb jednotlivých stavebních částí, zejména prostoru lodi a empory. V neposlední řadě je upozorněno na úvahy o možném jiném fungování emporového kostela coby soukromé oratoře vlastníka bez možnosti přístupu venkovského lidu.

Článek vznikl za finanční podpory grantu SGS 010 – 802 140: Historická zkušenost, proměny životního stylu a udržitelný rozvoj.

⁵⁶ Citace v pozn. 5, tab. XIX.

Zu den Fragen der Bauentwicklung der Kirche St. Jakobus der Ältere

Milan Falta

Der Beitrag befasst sich mit der Bauentwicklung der Kirche St. Jakobus der Ältere in Vysoký Újezd nad Dědinou, vor allem mit dem Ausbau des Objektes in der romanischen Epoche. Bezüglich dieser Problematik zeigt der Artikel die konstruktiven Zusammenhänge, die wechselseitigen Bindungen der einzelnen baulichen Bestandteile und die Problematik der konstruktiven Beziehung der (Giebel) Westfront zum Körper des Turmes auf. In dem Beitrag wird auf die oberen Teile des Turmes hingewiesen, die nicht aus Stein sondern aus Brennmaterial gefertigt werden konnten. Den Blick auf die Kirche im Prozess ihrer Entstehung ermöglicht die Bauanalyse des unverputzten Teils der Nordfassade, besonders die Analyse der erhaltenen Gerüstspuren. Der Beitrag bringt eine neue Sicht auf die Typenzugehörigkeit der romanischen Tribüne und widmet sich zudem auch dem im Südrisalit einzigartig geführten Treppenhaus, das die Verknüpfung der Tribüne mit dem Raum vor dem Altar erlaubte. Der Artikel gibt die Hypothese über das Kommunikationsschema des Objektes an, das sich von der bekannteren Lösungsvariante mit dem direkten Eingang aus dem Exterieur auf die Tribüne unterscheiden konnte.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Gesamtansicht der Kirche von Nordosten (Foto M. Falta 2011).

Abb. 2: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Gesamtansicht der Kirche von Südwesten im Jahr 1857 (Zeichnung H. Toman 1857).

Abb. 3: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Romanischer Grabstein mit Grabinschrift „† WOGZLAVA DOMICELLA“ (Foto M. Falta 2010).

Abb. 4: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Würfelkapitell, das die Arkaden der Tribüne trägt (Foto M. Falta 2011).

Abb. 5: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Blick auf den Südrisalit (Foto M. Falta 2011).

Abb. 6: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Im Südrisalit geführtes Treppenhaus zwischen dem Kirchenschiff und der Tribüne (Foto M. Falta 2011).

Abb. 7: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Blick auf die östliche Wand des Turmes mit dem romanischen Kirchenportal auf Ebene des Dachbodens des Kirchenschiffes (Foto M. Falta 2011).

Abb. 8: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Übergang zwischen dem Quadermauerwerk und der späteren Konstruktion aus Bruchstein in der zweiten Etage des Turmes (Foto M. Falta 2010).

Abb. 9: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Archivolte und Tympanon des romanischen Portals (Foto M. Falta 2010).

Abb. 10: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Grundriss der Kirche auf Ebene des Erdgeschosses mit Kennzeichnung der einzelnen Bauphasen (Vermessung und Zeichnung M. Falta 2010 – 2011).

Abb. 11: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Grundriss der Kirche auf Ebene der Tribüne mit Kennzeichnung der einzelnen Bauphasen (Vermessung und Zeichnung M. Falta 2010 – 2011).

Abb. 12: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Querschnitt mit Kennzeichnung der einzelnen Bauphasen. (Vermessung und Zeichnung M. Falta 2010 – 2011).

Abb. 13: Vysoký Újezd nad Dědinou (Landkreis Rychnov nad Kněžnou), Kirche St. Jakobus der Ältere. Schema der Nordfassade mit Kennzeichnung der romanischen Elemente (1. romanischer Grabstein mit Grabinschrift „† WOGZLAVA DOMICELLA“, 2. romanischer Grabstein mit Grabinschrift „† BARTOLOMEUS † P PRESBYT † HIC IACET“, 3. Portal, 4. Bossenwerk, 5. Löcher, die von den tragenden Gerüstelementen zurückgeblieben sind, 6. Übergang zwischen dem Quadermauerwerk und der späteren Konstruktion aus Bruchstein in der zweiten Etage des Turmes (Vermessung und Zeichnung M. Falta 2010 – 2011).

(Übersetzung Ing. L. Čiháková)